

kého a společenského prostředí, přičemž dochází k proměnám v kontextu politických, technologických a dopravních podmínek. Na počátku 20. století byla dostupnost služeb na venkově relativně vysoká – nízká mobilita obyvatel podporovala místní poptávku [Woods, 2005]. V socialistickém období (1948–1989) byly služby centrálně plánované a rovnoměrně rozmístěné podle střediskové soustavy osídlení. Po roce 1989 nastala transformace: privatizace, nástup tržního prostředí, vznik soukromých služeb, ale i zánik mnoha venkovských provozoven kvůli konkurenci supermarketů. V sektoru zemědělství došlo k masivnímu úbytku zaměstnanosti, zániku JZD a ztrátě potravinové soběstačnosti. Výsledkem bylo omezení místní poptávky a větší závislost obyvatel na městských službách [Perlín, 1999; Pospěch, 2014].

Klíčovými proměnnými ovlivňujícími služby na venkově po roce 2000 byly automobilismus a internet. Automobilismus usnadňuje dostupnost městských služeb, čímž snižuje potřebu lokální nabídky [Bernard et al., 2018]. Po roce 1989 se zhoršila dostupnost veřejné dopravy – privatizace vedla k omezování spojů [Perlín, 1999]. Později vznikly integrované dopravní systémy (IDS), které opět zlepšily nabídku veřejné dopravy díky koordinovaným jízdním řádům a jednotnému tarifu [Dokoupil, 2021], viz obr. 2. Rozvoj internetu pak rozšiřuje možnosti on-line nakupování, poskyto-

vání služeb na dálku, e-banking apod., ale vyžaduje digitální gramotnost obyvatel [Skakelja, 2018].

Objevují se také nové lokalizační faktory služeb, kdy v příměstských oblastech vznikají komerční zóny jako důsledek komerční suburbanizace [Sýkora, 2002; Slach, Ženka et al., 2021]. Současný stav dostupnosti služeb na českém venkově analyzoval Bernard [2020]. Zaměřil se na vztah mezi velikostí obcí a úrovní jejich občanské vybavenosti. Občanská vybavenost je silně závislá na velikosti obce. Služby jako potraviny, hospody nebo pošty se vyskytují častěji v obcích s větším počtem obyvatel. Například standardně se obchody s potravinami objevují v obcích nad 300 obyvatel a pošty v obcích nad 800 obyvatel. Čerpací stanice se objevují častěji v obcích nad 2 200 obyvatel nebo v turisticky atraktivních oblastech, přičemž poloha vůči městům je zde zásadním faktorem. Obce v blízkosti měst jsou zpravidla hůře vybavené, zatímco ty vzdálenější bývají nadprůměrně vybavené. Tento jev je přisuzován tomu, že lidé z příměstských obcí za službami často dojíždějí, a tak je lokálně méně využívají [Bernard, 2020].

Úbytek komerčních služeb na venkově a jejich soustředění do větších obcí a regionálních center potvrdil také výzkum Šilhana a Kunce [2020] na příkladu vybraných obcí Jihomoravského kraje. Udržitelnost malých provozoven

závisí na spolupráci, inovaci a veřejné podpoře. Transformaci maloobchodu na venkově v Česku pozoroval již dříve také Szczyrba [2005]. Úbytek obchodů s potravinami od počátku 90. let v obcích do 800 obyvatel, nejvíce v obcích do 200 obyvatel, pozorovali také Sadílek, Kunešová a Cimler [2023]. Tito autoři také naznačují, že prodejny v malých obcích nejsou jen místem nákupu, ale i důležitým sociálním bodem (místo setkávání, kontaktu), což je zvláště významné pro seniory, méně mobilní obyvatele a nově přistěhované.

V souvislosti s úbytkem obchodů s potravinami na venkově a rostoucí závislostí obyvatel na automobilové dopravě je vhodné zmínit koncept tzv. *food deserts*, tedy „potravinových pouští“. Tento termín vznikl ve Velké Británii a označuje území, kde mají obyvatele omezený fyzický i ekonomický přístup ke zdravým a cenově dostupným potravinám, zejména čerstvému ovoci, zelenině a základním potravinám [Wrigley, Warm a Margetts, 2003]. Tyto oblasti bývají typicky obývány sociálně znevýhodněnými skupinami obyvatel a často se vyskytují nejen v městských periferiích, ale i v odlehlých venkovských regionech [Shaw, 2006].

Dále je v oblasti služeb na českém venkově již možné pozorovat určitou míru automatizace, jak píše např. Ginter [2023]. Objevují se samoobslužné a hybridní prodejny, samoobslužné hospody a výcepy, výdejní boxy a automaty. Roste i počet automatů na lokální potraviny – vejce, mléko, zelenina, maso, často přímo od farmářů. Automaty přispívají ke zviditelnění místní produkce, ale jejich pořizovací náklady bývají vyšší [Nová, 2023]. Pandemie covid-19 výrazně urychlila expanzi služeb, kde je internet neodmyslitelnou součástí. Jedná se o rozvozev služby potravin (iTesco, Košík.cz, Rohlík.cz). Tyto služby se ale potýkají s limity – např. nedostatečné pokrytí (byť v posledních letech silně roste), potřeba digitální gramotnosti a nutnost osobního převzetí zásilky [Srnčová, 2022]. Ke zlepšení dostupnosti zboží a flexibilitě při jeho vyzvednutí nepochybně přispívají výdejní boxy (Zásilkovna, AlzaBox, WEDO, OX Point). Boxy Zásilkovny fungují i v obcích o stovkách obyvatel, avšak v případě nízkého vy-

Zdroj: MAS Svatojirský les, 2025a

Obr. 2: Poloha MAS Svatojirský les vzhledem k okolním městům a dopravním komunikacím

užití mohou být opět odstraněny [Macenauerová, 2023].

Tím se dostáváme k samotným obyvatelům venkova, jakožto poptavatelům a zákazníkům služeb, a otázce, jak se dané situaci v oblasti služeb přizpůsobují. Komunity na venkově jsou chápány jako sociální struktury, které se vyznačují vzájemnou pomocí, důvěrou a sdílenými hodnotami [Meert, 2000; Moseley, 2003]. Výzkum Bernarda, Joukly a Vítkové [2022] potvrdil, že i na českém venkově je vazba mezi fungováním služeb a komunitním/spolkovým životem evidentní. Komunitní solidarita může výrazně přispět ke zvládnutí služební deprivace – např. vzájemná výpomoc, sdílení zdrojů, péče o starší osoby. Sdílení služeb spočívá ve sdílení prostoru, vozidel nebo jiných prostředků mezi více službami, čímž dochází k úsporám a zvýšení konkurenceschopnosti. Takový model je výhodný nejen ekonomicky, ale přináší také synergické efekty – zákazníci přicházející kvůli jedné službě mohou využít i služby další [Moseley, 2003]. Příkladem v Česku je projekt Pošta Partner, kde jsou poštovní služby provozovány v prodejních potravin [Pošta Partner, 2025].

Metodika

Červinka [2023] realizoval výzkum na příkladu území MAS Svatojiřský les, které leží ve Středočeském kraji a rozkládá se v části okresu Nymburk a v části okresu Mladá Boleslav. Součástí této MAS je celkem 35 obcí [MAS Svatojiřský les, 2025b]. V rámci zachování územní celistvosti byly do zájmového území zařazeny také dvě obce, jež nejsou členy MAS Svatojiřský les, ale členské obce je zcela obklopují. Zvolené zájmové území bylo charakterizováno dle Programu rozvoje venkova 2007–2013 [MZ, 2007] jako příměstský (okolí města Nymburka, přímé sousedství), periferní (severovýchodní část) a mezilehlý (zbylé obce) venkov, viz obr. 3.

Následně ale bylo toto rozdělení mírně upraveno z toho důvodu, že za příměstský venkov jsou označovány venkovské oblasti v zázemí měst či městských aglomerací s více než 50 000 obyvateli, což jsou podle „Návrhu kategorizace

Obr. 3: Území a členské obce MAS Svatojiřský les

center osídlení ČR a vymezení hlavních vazeb center v celorepublikovém a střeoevropském kontextu“ vyšší centra [AURS a ŪRS Praha, 2017]. Zároveň ale již města s počtem obyvatel nad 15 000, označovaná jako střední centra, disponují obdobným významem pro své okolí. Z toho důvodu jsou v případě tohoto výzkumu i taková města považována za městská jádra a obce přilehlé k Nymburku za příměstský venkov. Rozvrstvení území MAS Svatojiřský les dle typu

venkovských oblastí odpovídá spektru venkovských oblastí v Česku, jak jej identifikují např. Perlín, Kučerová a Kučera [2010] či Bernard [2020], kdy kombinace více typů venkova na malém území není výjimkou.

Z hlediska velikostní a sídelní struktury Česka podle návrhu kategorií center osídlení [AURS a ŪRS Praha, 2017] většina sídel zájmové MAS nedosahuje hranice 2 000 obyvatel, tudíž spadá mimo

Označení obce	Označení zástupce obce	Kategorie dle počtu obyvatel (AURS a ŪRS Praha, 2017)	Hrubá míra migračního salda 2018–2022 (‰)	Podíl nezaměstnaných osob k 31. 12. 2022 (%)	Typ venkova (MZ, 2007)
Obec 1	R1	malé	7	4	příměstský
Obec 2	R2	středně velké	4	7	mezilehlý
Obec 3	R3	malé	15	4	mezilehlý
Obec 4	R4	malé	12	5	mezilehlý
Obec 5	R5	malé	17	4	mezilehlý
Obec 6	R6	středně velké	20	4	mezilehlý
Obec 7	R7	velké	21	4	periferní
Obec 8	R8	středně velké	24	2	mezilehlý
Obec 9	R9	velké	16	3	periferní
Obec 10	R10	malá centra	17	2	mezilehlý
Obec 11	R11	malé	7	5	periferní
Obec 12	R12	malé	18	7	mezilehlý
Obec 13	R13	velmi malé	11	7	periferní
Obec 14	R14	malé	13	3	mezilehlý
Obec 15	R15	malé	8	6	periferní

Tab. 1: Základní údaje o zkoumaných obcích

formální systém center osídlení a lze je označit jako „necentrum“ s výjimkou jedné obce, kterou lze dle metodiky výše z hlediska počtu obyvatel označit jako „malé centrum“. Zbýlé obce jsou pak především malými obcemi (tab. 1).

Část výzkumu Červinky [2023], která však není součástí tohoto článku, byla distanční prostorová analýza dostupných služeb na území MAS Svatojiřský les. Toto je zde uvedeno za účelem dokreslení situace v obci 10 (viz tab. 1), která se na základě svého počtu obyvatel řadí mezi tzv. malá centra a měla by tak podle AURS a ÚRS Praha [2017] disponovat určitým občanským vybavením (ZŠ, MŠ, jesle; všeobecný a zubní lékař; ambulantní zařízení pečovatelské služby; pošta; zařízení pro společenské a kulturní akce, klubovny; restaurace s možností ubytování; sportoviště; veřejná knihovna; maloobchodní zařízení základní potřeby). Jelikož výzkum je zaměřen na komerční služby, byla z tohoto vybavení hodnocena pouze přítomnost komerčních služeb, z nichž se na území obce 10 nachází pošta, obchod s potravinami a restaurace (ale patrně bez možnosti ubytování).

Výzkumnou metodou byly polostrukturované rozhovory se zástupci vedení obcí v rámci zkoumané MAS. Převážně se jednalo o starosty, kteří byli vybráni na základě předpokladu, že mají obecný přehled o dostupnosti a vývoji komerčních služeb ve svých obcích, stejně tak alespoň rámcově o chování a zvyklostech místních obyvatel. Starostové byli dále osloveni také z praktických důvodů, kdy vystupují jako veřejné osoby, na které je možné dohledat kontakt a které tak bylo možné i přímo oslovit. Žádost o poskytnutí rozhovoru byla odeslána na oficiální e-mailové adresy starostům všech členských obcí zvolené MAS i dvou nečlenských obcí, které území MAS obklopuje. Bylo zapotřebí, aby v rámci rozhovorů byly zastoupeny všechny tři typy venkovských oblastí a všechny velikostní kategorie dle počtu obyvatel.

Z celkového počtu 37 oslovených bylo zrealizováno 15 rozhovorů. Většina rozhovorů proběhla přímo se starosty, v určitých případech byl respondent místostarosta či zastupitel. Rozhovo-

ry probíhaly distančně, tedy on-line formou či telefonicky, v dubnu 2023. Přehled obcí, s jejichž zástupci rozhovory proběhly (dále označeny jako „zkoumané obce“), je uveden v tab. 1. Pro ilustraci socioekonomické situace obcí byly doplněny i indikátory podílu nezaměstnaných osob ke konci roku 2022 (zaokrouhleno na celé číslo z důvodu zachování anonymity respondentů) a vypočítána průměrná hrubá míra migračního salda za období 2018–2022.

Podíl nezaměstnaných osob v roce 2022 za celé Česko činil 3,72 % [ČSÚ, 2025b]. Pět obcí tedy mělo tento podíl srovnatelný, šest obcí vyšší a zbýlé čtyři obce nižší. Analýza průměrné hrubé míry migračního salda za období 2018 až 2022 ukazuje, že všechny sledované obce zaznamenaly v posledních pěti letech kladné hodnoty, což znamená, že převažoval příliv obyvatel nad jejich odlivem. Migračně ziskové byly tedy jak menší venkovské obce, tak větší sídla, přičemž míra přírůstku se výrazně liší.

Před rozhovorem byli respondenti obeznámeni s tématy prostřednictvím podkladových materiálů, aby mohli odpovídat informovaně a v kontextu. Osnova rozhovoru zahrnovala jednotlivá dílčí témata, ke kterým se vztahovaly konkrétní otázky. Nejdříve proběhlo krátké vyjasnění základních pojmů – rozdělení služeb na veřejné a komerční, pak byly respondenty postupně zodpovídané otázky na obchody s potravinami, vývoj komerčních služeb, přítomnost a využívání výdejních boxů a komunitní život občanů jakožto možný způsob adaptace na proměny v dostupnosti služeb (vzájemná výpomoc – dovážení nákupů, spolujízda apod.).

Před pořízením rozhovorů respondenti také udělili souhlas s jejich nahráváním a následným zpracováním informací. Ze všech rozhovorů byl pořízen audiozáznam, který byl přepsán, přičemž písmo přepisu za každou obec bylo barevně odlišeno. Odpovědi byly kódovány na základě tematické osnovy rozhovoru, tedy jednotlivých otázek. Byly vytvořeny samostatné soubory dle každého dílčího tématu a tam přesouvány příslušné odpovědi respondentů, jež bylo možné odlišit právě pomocí uvedeného barevného označení, a následně tak snáze

vyhodnotit. Pro zachování anonymity, jak bylo indikováno i v tabulce výše, jsou jednotlivé obce a jejich zástupci označeni čísly, stejně tak není z pohledu jazyka rozlišováno pohlaví jednotlivých zástupců.

Výsledky

Dle zjištění Červinky [2023] došlo po roce 1989 i na území MAS Svatojiřský les k výrazné proměně podoby služeb. Pokud se nejdříve podíváme na zajištění základní potřeby, a to nákup potravin, oslovení zástupci obcí uvedli, že místní obchody s potravinami využívají a navštěvují především matky na rodičovské dovolené, senioři a lidé nevlastníci automobil. Ostatní obyvatelé je využívají spíše pro drobné nákupy v případě akutní potřeby a větší nákupy běžně realizují v supermarketech ve městech jako Nymburk, Mladá Boleslav nebo Dobruška. Prodejny v malých obcích často čelí problémům s odbytem rychle se kazících potravin (pečivo, uzeniny), které se řeší např. objednávkami předem. „Lidé kupují asi to nezbytné a na větší nákupy určitě budou jezdit tak, jak je to zvykem, do města. Takže Boleslav nebo Benátky, případně Dobruška, protože my tu žádný větší obchod nemáme, takže určitě jenom to nejnnutnější. Sortiment je dostatečný, akorát samozřejmě tím, že jsme na vesnici, tak je to asi trošičku dražší ty ceny, takže určitě ta střední a mladší kategorie využije toho, že si dojedou na větší nákupy do města“ (R10).

Ve dvou ze zkoumaných obcí se navíc prodejna s potravinami nenachází vůbec (obec 5 a 13). Respondenti R5 a R13 uvedli, že ze strany obyvatel není výrazná poptávka po obnovení obchodu a jeho udržení z důvodu malého množství zákazníků by bylo stejně problematické. V jiných obcích se vedení snaží udržet prodejny potravin různými způsoby – např. symbolickým nájmem, dotacemi na energie nebo přímou finanční podporou. „Obchod by se určitě neuživil, dotujeme ho, nebo respektive ještě před dvěma lety to bylo tak jako nula od nuly, ale pak vlastně v nedaleké Dobrušce se otevřel Penny Market. A vlastně od té doby jsme v mínusu, takže obec ten obchod ročně dotuje zhruba 300 000 Kč“ (R14). Místy jsou představitelé obcí

osloveni v záležitosti předání informace občanům o příjezdu pojezdny prodejny. Jelikož taková prodejna obvykle do obce dorazí během dne, nemohou ji využít lidé, kteří jsou momentálně v zaměstnání.

V obci 5 byl proveden pokus o obnovu obchodu s potravinami formou přidruženého prodeje v motorestu. V rámci průzkumu zájmu obyvatel, zdali by byli ochotni si tam předem objednávat alespoň pečivo, tento zájem neprojevali ani největší kritici absence prodejny potravin v obci. Dle zástupců obcí jsou tak v posledních letech nejvíce využívaným suplementem nákupu potravin v klasických obchodech rozvážkové služby.

„Tak určitě ze začátku Tesco a teď se rozmohl Košík nebo Rohlík. Ten tady hodně vidám, takže spíš ty mladší ročníky, co mají malé děti, tak toho využívají. Je to docela velká konkurence pro ten náš místní obchod. Co jsem se bavila s tou vedoucí, tak říká, že to vlastně pocituje, že si tam lidi zaběhli aspoň pro pečivo, a takhle ten Rohlík už přiveze všechno, takže cítí pokles“ (R8). Takto situaci v případě rozvážkových služeb přibližuje jeden z respondentů. Jejich rozšíření nastalo v době pandemie covid-19 a vzhledem k uvedenému tvrzení mohou představovat konkurenci pro stále fungující místní obchody. Na druhou stranu podle vyjádření dalších zástupců tyto služby využívá především mladší generace a celkově menšina obyvatel, v některých obcích dokonce téměř žádná.

Pokud se přesuneme k dalším typům služeb, také v jejich případě docházelo po změně politického režimu na počátku 90. let k zásadním změnám. Zástupci obcí, kteří si to pamatují, se shodovali, že velké množství do té doby fungujících původních služeb postupně zaniklo (např. masny, cukrárny, prodejny obuvi či drogerie), a to zejména v obcích v blízkosti měst nebo s malým dopravním spojením. Tyto služby nebyly schopné konkurovat širší a levnější nabídce ve městech. Na druhou stranu v některých obcích vznikly nové služby, které rozšířily nabídku občanské vybavenosti (např. kadeřnictví, autoservisy, čerpací stanice, wellness centra či zahradnictví). Někteří zástupci tak hodnotili vývoj služeb i pozitivně.

Specifickou kategorií služeb jsou řemesla a neformální podnikání – např. truhláři, zedníci, kosmetičky apod., kteří své služby často poskytují bez provozovny a na základě osobních vazeb v komunitě. Tyto neformální služby bývají mimo oficiální evidenci, ale v reálném životě hrají významnou roli. *„Tady to je klasika, je to vesnický koloběh, když někdo něco potřebuje, tak – jak se říká – dojdeš do hospody a tam ty řemeslníky najdeš, tak to se tady tak děje. Lidé se tady znají, znají své obory, kdo co dělá, co umí. Ale pokud někdo má problém někoho sehnat a obrátí se na nás, tak my nemáme problém sehnat službu nebo třeba řemeslníka a odkážeme ho“ (R9).*

Zásadní roli v proměně služeb sehrála rostoucí prostorová mobilita obyvatelstva, daná rozvojem vlastnictví osobních automobilů a zlepšením veřejné dopravy. Mnozí lidé tak začali za službami dojíždět a místní poptávka poklesla. *„Pamatuju si, když jsem byla jako dítě, tak do Nymburka byla cesta jako výlet. Jo, dneska tam jedu třikrát za ten den, protože jsem tam autem za pět minut. Samozřejmě, pořád je to těch deset kilometrů, vzdálenost se nezkrátila, ale pohled na ten čas je úplně někde jinde. Takže dneska pro ty lidi není problém si prostě těch pár kilometrů dojet, to se v tom uvažování hodně změnilo“ (R5).*

Přesto v některých případech dobrá dopravní dostupnost pomohla i rozvoji specifických služeb, které cílí na širší klientelu. Příkladem jsou minipivovary, cykloservisy, farmářské prodejny nebo jinak specializované služby navštěvované i z jiných obcí. *„Co teda se jako rozvinulo, že tady máme místní farmu, takže vlastně to čerstvé maso, ty mléčné výrobky, a mají otevřeno jenom pátek a sobota. Ale myslím, že tam jezdí hodně lidí, takže to je takový rozvoj v tom podnikání tady. Ono tady asi není úplně vhodné místo, jsme na konci okresu mezi lesy“ (R15).* Odkaz respondent R15 na umístění obce 15 podtrhuje periferní polohu této obce, ale zároveň ilustruje, že v takových obcích mohly vzniknout nové podniky, za jejichž produkty mohou dojíždět i zákazníci z dalších obcí.

V proměnách obslužné infrastruktury na venkově dále sehrály významnou roli rozvoj a používání internetu. Došlo

k posunu od tradičních prodejen k těm, které jsou založeny na nakupování přes internet (e-shopping). Ani zkoumané území MAS Svatojiřský les není výjimkou. V tomto ohledu byl zaznamenán rychle rostoucí význam výdejních boxů jako alternativní formy doručování zboží. Výdejní boxy, zejména Z-boxy od společnosti Zásilkovna, se v posledních letech staly běžnou součástí venkovské infrastruktury a podle zástupců obcí jsou obyvateli velmi hojně využívány. *„No, můžu říct, že tady máme výdejní box Zásilkovny, ta tady je. Od té doby, co to tady vlastně vzniklo, tak si myslím, že je využívána určitě hodně, protože sem si něco objednat je nadlidský úkol, protože to je většinou věčně obsazený, takže to využívají dost“ (R7).* Obec 7 má přes 1 300 obyvatel, patří v tomto ohledu ze zkoumaných k těm větším, což pak může odpovídat zmíněné vytíženosti výdejního boxu. Jak ale uvedl např. respondent R7, výdejní boxy bývají často přeplněné, což omezuje možnosti dalšího využití, a některé obce již požádaly o navýšení kapacity. Zásilkovna ale ne vždy těmto žádostem vyhověl kvůli personálním a logistickým limitům.

V obcích, kde boxy dosud nejsou, by jejich zřízení přivítali jak občané, tak i vedení obcí. Přesto byla řada žádostí odmítnuta s odůvodněním, že malá obec pro společnost není ekonomicky zajímavá. Výjimkou je např. jedna dotázaná obec, která za zřízení boxu zaplatila roční poplatek, což respondent R5 hodnotil jako zvláštní, ale přijatelné vzhledem k přínosu pro obyvatele, jak dokládá jeho výrok: *„Při covidu jsme ho tam nechali umístit. Řekli nám, že my jsme natolik malí, že když ho tedy chceme, musíme za to zaplatit, protože si myslí, že nebude využíván. Ale myslím si, že využívaný je, protože kdykoli jdu okolo, tak tam někdo stojí s autem, nebo si něco vyndává. My jsme to brali, že to je služba pro lidi, tak jsme na to přistoupili. Není to žádný randál, ale je to 2 000 Kč za rok. Z principu mi to přijde prostě trošku divné“ (R5).*

Výhrady k výdejním boxům zazněly pouze výjimečně. V jedné obci byla kritizována přetíženost boxu a technické potíže při vyzvedávání. Respondent R4 pak vyjádřil obavu, že zřízení výdejních boxů by mohlo ohrozit udržitelnost místní pošty, která zároveň funguje jako

výdejní místo Balíkovny, a obec se tak jejich zřízení aktivně brání. Důsledky nedávných krizí (pandemie covid-19, inflace, energetická krize) zasáhly především „zbytné“ služby, jako je manikúra, pedikúra či kosmetické služby – jejich udržitelnost se tak mění v závislosti na aktuální ekonomické situaci. Model sdílených provozoven (např. kombinace pošty a obchodu) v obcích zájmové MAS se příliš neobjevuje. Nejbližším příkladem jsou výdejní místa balíků v místních obchodech.

Pokud se přesuneme ke druhé otázce věnující se adaptaci, obyvatelé venkova se specifickým podmínkám odlišným od života ve městech přizpůsobují různě. Od sousedské výpomoci až po činnost spolků a dobrovolníků, kteří mohou také fungovat jako substituenti služeb. Přebírají roli neformálních poskytovatelů služeb tam, kde chybí tradiční občanská vybavenost. Z rozhovorů se zástupci obcí vyplývá, že základní forma sousedské pomoci (např. výpomoc mezi sousedy, drobné opravy, nákupy, hlídání) je běžnou součástí života téměř ve všech obcích. Míra této pomoci a provázanost komunit však výrazně kolísá podle velikosti a charakteru sídla. Kapacita venkovských obyvatel adaptovat se na prostorovou izolaci je vysoká díky automobilizaci. Prostorová mobilita je tak v praxi zajišťována především individuálně, a tím je dostupnost služeb pro většinu obyvatel fakticky dosažena. Nicméně tato závislost na vlastním autě a nedostatečné alternativy v podobě veřejné dopravy (např. R13) zároveň některé obyvatele znevýhodňuje a jejich přístup ke službám nepřímo omezuje.

V případě obstarání potravin z vyjádření zástupců obcí vyplývá, že i když si v současné době i obyvatelé venkova většinu potravin nakoupí v supermarketech či místních prodejnách, jako doplňkový způsob jejich zajištění přetrvává samozásobitelství. V různé míře si tak obyvatelé potravin obstarávají pěstováním na polích, zahradách nebo chovem hospodářských zvířat. Dle zástupců obcí je zahrádkaření, drobné zemědělství a chov alespoň drobného zvířectva stále součástí života většiny obyvatel. Součástí těchto procesů také zůstává směna produktů mezi rodinami, známými a sousedy. „*Tak na venkově má spousta*

lidí zahrádku, kde se snaží vypěstovat zeleninu, mají tady lidi ovocné stromy, takže ovoce, zelenina je částečně z vlastních zdrojů. No, a samozřejmě, když někomu něco přebývá, tak to nabídne sousedovi, známému, a ten zase dá nějaký výpěstky nebo sadbu. Zase tomu, komu to poskytnul“ (R3).

Mladší generace se však tomuto obvykle věnuje méně než generace starší. Někteří zástupci obcí ale předpokládali, že vlivem inflace a rostoucích cen potravin se může aktivita obyvatel v samozásobitelství ještě zvyšovat, neboť to je finančně výhodnější než nákup v supermarketech. Mezi jednotlivými obcemi však v každém případě existují rozdíly, jež determinují, v jaké míře se jejich obyvatelé drobnému zemědělství věnují. V sídlech suburbánního charakteru, tedy spíše s městským způsobem života, je zahrádkaření rozšířeno jen minimálně. V zájmovém území je takových obcí minimum.

Zajištění potravin probíhá kromě samozásobitelství dále formou spontánních i organizovaných forem pomoci. V dobře fungujících komunitách bývá běžné, že si lidé pomáhají s nákupy, dopravou nebo jinými činnostmi. Jde o sdílení nákupů mezi rodinami či sousedské výpomoci starším lidem. Tam, kde chybí silné vazby, přebírá tuto roli obecní úřad – např. prostřednictvím obecních zaměstnanců, kteří roznášejí nákupy, asistují při drobných údržbách apod. Například v obci 8 obecní úřad zajišťuje pravidelný rozvoz nákupů podle seznamu. Vedle toho zástupci obcí zmínili také již probíraný potenciál výdejních automatů s regionálními potravinami, které však na zkoumaném území zatím chybějí.

Co se týká podílení se občanů na rozhodovacích procesech, bylo zjištěno, že občané se aktivně spíše nezapojují do rozhodování v otázkách služeb a občanské vybavenosti. Většina dalších požadavků je vznášena ad hoc a individuálně např. přímým oslovením starosty obce. To znamená, že chybí komunitní tlak na systematický rozvoj služeb, což omezuje strategické plánování obcí. Absence některých služeb na venkově však nemusí být vždy některými skupinami obyvatel vnímána jako

problém. Dotázaní zástupci se shodovali, že mezi občany panuje jisté smíření se současným stavem a na nedostatek komerčních služeb si nestěžují, neboť jsou zvyklí za nimi dojíždět do měst. Roli v takovém přístupu hrají zejména individuální představy a potřeby obyvatel v případě života na venkově, jak uvádí zástupce obce 5: „*Nemůžete mít všechno. Buď chcete bydlet ve městě a mít všechno u ruky, anebo v přírodě a budete to mít trošičku komplikovanější. Záleží, co od toho života chcete“ (R5).*

Diskuse

Podoba vývoje služeb v posledních třiceti letech potvrzuje obecný trend zániku některých služeb od 90. let, jak jej popisuje např. Perlín [1999], přičemž však ve zkoumaném území dochází také k zakládání nových provozoven. Například zánik obchodů s potravinami nebyl dle respondentů tak výrazný, což může souviset s aktivní snahou obcí o jejich zachování, nebo s podnikáním vietnamských provozovatelů [Červinka, 2023]. Celé zájmové území se tzv. potravinovou pouští [Wrigley, Warm a Margetts, 2003] nazvat nedá, nicméně zhoršenou dostupnost a závislost obyvatel na vlastním automobilu vnímá např. zástupce periferní obce 13.

Důležitým aspektem je využívání digitálních nástrojů a automatizace, které přinášejí nové možnosti distribuce zboží (např. výdejní boxy, samoobslužné prodejny), ale zároveň kladou nové nároky na uživatele, zejména v oblasti digitální gramotnosti, přístupu k technologiím a důvěry ve funkčnost systémů [Srnčová, 2022; Ginter, 2023]. V oblasti digitalizace panuje shoda mezi teoretickými poznatky a výpověďmi respondentů – rozvoj výdejních boxů a internetového nakupování je patrný i v malých obcích. Někdy provoz výdejního boxu závisí na finanční podpoře obce [Červinka, 2023].

Z rozhovorů vyplynulo, že tam, kde jsou služby zachovány díky místní iniciativě, často funguje aktivní komunita, která se spolupodílí na jejich udržení nebo částečné náhradě. To je v souladu se závěry Moseleyho [2003] i Bernarda, Joukla a Vítkové [2022]. Naopak v obcích, kde je míra soudržnosti komunity

nižší, nebo je komunita pasivní, dochází k rychlejšímu zániku služeb a spoléhání se výhradně na dojíždění. Zároveň je však nutné dodat, že přímá kauzální souvislost mezi nedostatkem služeb a aktivizací komunit nebyla vždy jednoznačná.

Získané poznatky zároveň potvrzují, že proměnu venkovských služeb nelze chápat izolovaně pouze jako změnu komerčních provozoven, ale jako širší transformaci občanské vybavenosti, v níž se kombinují veřejné a komerční složky. S ohledem na vymezení občanského vybavení [ÚÚR, 2020] jako souboru funkcí zajišťujících každodenní potřeby obyvatelstva je patrné, že na některých místech dochází k významné erozi této funkční složky sídel. V rozhovorech s respondenty se ukázalo, že právě menší obce často ztrácí základní vybavenost, zatímco adaptace obyvatel se soustředí spíše na náhradu jednotlivých služeb než na komplexní obnovu celkového občanského vybavení [Červinka, 2023].

Tento výzkum má několik limitů. Prvně se týkal pouze jednoho území (MAS Svatojiřský les), které má svá specifika (např. blízkost Prahy), a sbíral postřehy pouze od zástupců obcí. Z toho důvodu by navazující výzkum mohl být rozšířen v několika směrech. Bylo by možné realizovat výzkumné šetření přímo s obyvateli venkovských obcí (především s těmi jakkoli znevýhodněnými) s cílem zachytit jejich subjektivní vnímání dostupnosti služeb, bariéry mobility a očekávání od veřejné správy. Takové šetření by mohlo být opět kvalitativní povahy, ale i kvantitativní. Také by mohla být provedena srovnávací analýza více mikroregionů v různých typech venkovského prostoru (např. periferní, suburbánní, rekreační venkov). Další výzkum by mohl sledovat dynamiku služeb v čase a její souvislosti s demografickým vývojem a změnami v mobilitě.

Závěr

Současný český venkov nelze popsat jako jednotný celek, ale jako prostor diverzifikovaný podle polohy, velikosti sídel a stupně komunitní soudržnosti. Přesto lze sledovat opakující se vzorce,

jako je pokles základních služeb v malých obcích, rostoucí význam komunitních a technologických alternativ a zásadní roli dopravy a mobility. Tento výzkum si kladl následující otázky: Jak zástupci venkovských obcí vnímají vývoj podoby služeb a proměnu jejich dostupnosti? Jak se dle zástupců obcí na tyto změny adaptují místní obyvatelé?

Co se týče první otázky, po roce 1989 došlo v území MAS Svatojiřský les k výrazným změnám v nabídce a dostupnosti služeb. Podle zástupců obcí místní obchody s potravinami využívají zejména senioři, rodiče s malými dětmi a lidé bez auta. Ostatní obyvatelé dávají přednost nákupům ve městech. V některých obcích chybí obchod s potravinami úplně (např. obce 5 a 13), přičemž velká část obyvatel nejeví zájem o jeho obnovení. Prodejny v jiných obcích jsou často finančně podporovány obcemi, aby přežily (např. formou dotací či symbolického nájmu). Alternativy jako pojiždné prodejny, výdejní automaty nebo rozvážkové služby (např. Rohlík, Košík) se rozvíjejí, ale mají svá omezení a někdy konkurují místním obchodům.

Původní služby (např. masny, drogerie, obuv) v mnoha obcích zanikly kvůli konkurenci měst. Vznikly však i nové služby (např. autoservisy, wellness, zahradnictví). Význam mají neformální řemeslné služby bez provozovny (např. truhláři, zedníci) založené na komunitních vazbách. Současně vznikly specializované služby (např. farmářské prodejny, minipivovary), které přitahují zákazníky z širšího okolí. Významně narostlo využívání výdejních boxů, které přinášejí výhody jako časová flexibilita a dostupnost on-line nákupů. Celkově je ale indikováno, že současná nabídka služeb je fluidní a v některých případech velice dobře dosahuje i do těch nejmenších sídel (rozwážkové služby potravin).

S ohledem na druhou výzkumnou otázku, sousedská výpomoc zůstává běžnou, zejména v menších obcích se silnými vazbami. Obyvatelé si i dnes často pěstují vlastní zeleninu a ovoce nebo chovají zvířata. Typická je výměna produktů mezi sousedy a známými. Mladší generace se věnuje samozásobitelství méně, ale zájem může růst s ekonomickými tlaky. Pomoc se zajištěním potravin

probíhá buď komunitně, nebo formálně přes obecní úřad, přičemž individuální pomoc spíše předchází institucionálním řešením. Obyvatelé se do rozhodování o službách aktivně spíše nezapojují. Chybí systematický komunitní tlak na rozvoj občanské vybavenosti. Absence některých služeb není většinou vnímána jako problém, obyvatelé se přizpůsobili dojíždění za službami a akceptují kompromisy venkovského života.

Výzkum ukázal, že posuzování kvality občanské vybavenosti v obci a její dostupnosti může být do velké míry nejednoznačné a jen těžko hodnotitelné kvantitativními indikátory, a to z následujících důvodů: (1) Povahy poskytovaných služeb se především v souvislosti s nástupem nových informačních a komunikačních technologií dynamicky proměňuje. (2) Roste diverzita služeb pronikající na venkov v souvislosti s jeho rostoucí rekreační funkcí (např. minipivovary, wellness centra atd.). (3) Míra dostupnosti služeb nezávisí jen na jejich přítomnosti v dané obci či např. nejbližším městě, ale také na kvalitě místního soužití a soudržnosti komunity, která může výrazně usnadnit dostupnost daných služeb ohroženým skupinám (senioři a osoby neřídící či nevlastnící automobil). Z tohoto důvodu je třeba být u kvantitativního sledování vybavenosti obcí službami velmi ostražitým.

Tento článek vznikl v rámci projektu UJEP-SGS-2024-53-005-3 Představy o ekonomickém rozvoji venkova ve starých průmyslových regionech, kterému tímto patří poděkování.

Použité zdroje:

AURS a ÚRS PRAHA. 2017. *Sídelní struktura České republiky: Návrh kategorizace center osídlení ČR a vymezení hlavních vazeb center v celorepublikovém a středoevropském kontextu*. Zpracovatel: AURS, spol. s r. o., ÚRS PRAHA, a. s. Dostupné z: <https://www.uur.cz/media/kexplqx1/78-sidelni-struktura-cr-textova-cast-2017-11.pdf>. [cit. 2025-06-10].

BERNARD, J. 2020. *Občanská vybavenost v malých obcích*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7330-337-1.

BERNARD, J. et al. 2018. *Nic se tady neděje... Životní podmínky na periferním venkově*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON; Sociologický ústav AV ČR, 244 s. ISBN 978-80-7419-274-6.

- BERNARD, J.; JOUKL, M.; VÍTKOVÁ, L. 2022. *Vybavenost venkovských obcí: vývoj, význam, využití*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- ČERVINKA, P. 2023. *Transformace obslužné infrastruktury na venkově a adaptační strategie místního obyvatelstva*. Diplomová práce, vedoucí Vladan Hruška. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra geografie.
- ČSÚ. 2022. *Data pro Místní akční skupiny (MAS). Data podle obcí, roky 2021–2022* [on-line]. Praha: Český statistický úřad. Datum poslední aktualizace: 30. 6. 2025. Dostupné z: https://csu.gov.cz/data_pro_mistni_akcni_skupiny_mas. [cit. 2025-08-22].
- ČSÚ. 2025a. *Databáze demografických údajů za obce ČR* [on-line]. Praha: Český statistický úřad. Datum poslední aktualizace: 16. 5. 2025. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>. [cit. 2025-08-22].
- ČSÚ. 2025b. *Podíl nezaměstnaných osob v ČR a krajích, 2005–2024* [on-line]. Praha: Český statistický úřad. Datum poslední aktualizace: 23. 5. 2025. Dostupné z: https://csu.gov.cz/cr_od_roku_1989_podil_nezamestnanych. [cit. 2025-06-05].
- DOKOUPIL, P. 2021. *Integrované dopravní systémy v České republice se zaměřením na železniční dopravu*. Diplomová práce, vedoucí Václav Cempírek. Přerov: Vysoká škola logistiky, o. p. s.
- GINTER, J. 2023. *Vesnické obchůdky může zachránit přechod na automatický nonstop* [on-line]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/ekonomika-vesnicke-obchudky-muze-zachranit-prechod-na-automaticky-nonstop-40444173>. [cit. 2025-03-22].
- MACENAUEROVÁ, M. 2023. *Pro balík kdykoli i mimo města. Zásilkové boxy dobývají i moravský venkov* [on-line]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/brno/zpravy/zasilkovy-box-rozsirovani-vesnice-moravajihomoravsky-kraj.A230821_744826_brno-zpravy_mos1. [cit. 2025-03-26].
- MAS SVATOJIŘSKÝ LES. 2025a. *Mapy území* [on-line]. Dostupné z: <https://www.svatojiřskyles-mas.cz/mas/mapy-uzemi/>. [cit. 2025-07-07].
- MAS SVATOJIŘSKÝ LES. 2025b. *Základní údaje* [on-line]. Dostupné z: <https://www.svatojiřskyles-mas.cz/mas/zakladni-udaje/>. [cit. 2025-04-08].
- MEERT, H. 2000. Rural Community Life and the Importance of Reciprocal Survival Strategies. In: *Sociologia Ruralis*, 40(3), s. 319–338. ISSN 0038-0199.
- MMR. 2019. *Koncepce rozvoje venkova*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, Odbor regionální politiky. Dostupné z: https://mmr.gov.cz/getmedia/279d5264-6e9e-4f80-ba4a-c15a26144cd0/Koncepce-rozvoje-venkova_202001.pdf.aspx?ext=.pdf. [cit. 2025-03-27].
- MOSELEY, M. 2003. *Rural development: principles and practice*. London: SAGE Publications. ISBN 0-7619-4717-3.
- MZ. 2007. *Program rozvoje venkova České republiky na období 2007–2013* [on-line]. Praha: Ministerstvo zemědělství. Dostupné z: https://eagri.cz/public/web/file/26868/PRV_oficiln_schvlen.pdf. [cit. 2025-03-19].
- NOVÁ, E. 2023. *V Česku se rozjiždí automaty na zeleninu, vejce i maso. Týdně jimi projde i jedna celá kráva* [on-line]. Dostupné z: <https://cc.cz/v-cesku-se-rozjizdi-automaty-na-zeleninu-vejce-i-maso-tydne-jimi-projde-i-jedna-cela-krava/>. [cit. 2025-03-26].
- PERLÍN, R. 1999. *Venkov: typologie venkovského prostoru* [on-line]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/perlin-pdf>. [cit. 2025-03-20].
- PERLÍN, R.; KUČEROVÁ, S.; KUČERA, Z. 2010. Typologie venkovského prostoru Česka. In: *Geografie*, 115.2: 161–187.
- POSPĚCH, P. 2014. Discursive no man's land: Analysing the discourse of the rural in the transitional Czech Republic. In: *Journal of Rural Studies*, 34: 96–107.
- POŠTA PARTNER. 2025. *Jak se stát poštou Partner* [on-line]. Dostupné z: <https://www.partnercp.cz/jak-se-stat-postou-partner/>. [cit. 2025-04-01].
- SADÍLEK, T.; KUNEŠOVÁ, H.; CIMLER, P. 2023. Sustainability and the development trends of rural retail business in the Czech Republic. In: *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 33.4: 396–414.
- SHAW, H. J. 2006. Food deserts: Towards the development of a classification. In: *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(2), s. 231–247.
- SKAKELJA, N. 2018. EU Rural Review č. 26 – Chytrý venkov – obnova a rozvoj služeb na venkově [on-line]. Dostupné z: <https://eagri.cz/public/web/mze/venkov/prioritni-temata-site/chytry-venkov/eu-rural-review-c-26-chytry-venkov.html>. [cit. 2025-03-19].
- SLACH, O.; ŽENKA, J. et al. 2021. *Výzvy a scénáře rozvoje venkovských oblastí*. Ostrava: Vydavatelství En Face. ISBN 978-80-87264-83-6.
- SRNCOVÁ, E. 2022. *Košík nebo rohlík? Který je lepší – Test a recenze od hladových redaktorů* [on-line]. Dostupné z: <https://www.arecenze.cz/clanky/ko-sik-nebo-rohlik/>. [cit. 2025-06-09].
- SÝKORA, L. 2002. *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku. S. 9–19.
- SZCZYRBA, Z. 2005. Venkovský maloobchod v Česku a jeho nová pozice: diskusní příspěvek k problematice periferních oblastí. In: *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Str. 53–60.
- ŠILHAN, Z.; KUNC, J. 2020. Two decades of changes in spatial distribution of retail and commercial services: Czech experience. In: *Hungarian Geographical Bulletin*, 69.1: 41–55.
- ÚÚR. 2020. *C.4 Občanské vybavení* [on-line]. Brno: Ústav územního rozvoje. Dostupné z: <https://www.ur.cz/media/3qan0ips/c4-2020-12-18.pdf>. [cit. 2025-03-18].
- WOODS, M. 2005. *Rural geography: Processes, responses and experiences in rural restructuring*. London: Sage.
- WRIGLEY, N.; WARM, D.; MARGETTS, B. 2003. Depri- vation, diet, and food-retail access: Findings from the Leeds 'food deserts' study. In: *Environment and Planning A*, 35(1), s. 151–188.

Mgr. Šárka Lukešová
✉ sarka.lukesova@ujep.cz
Mgr. Petr Červinka
Katedra geografie
Přírodovědecká fakulta
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem

ENGLISH ABSTRACT

Perception of Change and Emerging Trends in Providing Commercial Services Availability in the Czech Rural Areas, by Šárka Lukešová, Petr Červinka

The study examines changes in the availability and quality of commercial services in rural areas. In this respect, rural areas face a number of challenges, including competition from towns and the rise of both prices and other operating costs. The research aimed to determine how the provision and use of commercial services in rural areas are currently changing, and how these developments are perceived by local stakeholders, on a case study of the territory of the Local Action Group (LAG) Svatojiřský les. Based on this LAG Svatojiřský les case study, it was found that certain services are in fact disappearing. However, on the other hand, new forms of services are reaching these rural areas (e.g., unmanned shops, vending machines), which make life easier for rural residents to a large extent. Local people are adapting to these new conditions through commuting, community initiatives, using the parcel lockers, and online shopping. The absence of certain services in rural areas is not always perceived by some groups as a problem, while for others, it leads to the mobilisation of community-based solutions for dealing with issues related to service accessibility in rural areas.